

MUALLİM SADİ BEY'İN, MEVLÂNA'NIN TÜRKÇE BİR KITASINI TAZMİN EDEREK YAZDIĞI ŞİİR*

Yakup Şafak**

Öz

Yakın dönem yazar, şair ve eğitimcilerinden Muallim Sadi Bey (1853-1916), daha çok balkanlarda görev yapmış, yayın faaliyetlerinde bulunmuş, şiir ve yazılarını, genellikle dinî, millî, ahlâkî, ictimâî konularda kaleme almış; kimi zaman da onlarda eğitim ve öğretimle ilgili görüşlerini dile getirmiştir.

O, Türkçe'yi sade ve anlaşılır şekilde kullanan bir zattır. Balkanlarda, Yeni Lisan Hareketi öncesinde yayın yoluyla Türkçe'yi güçlendirme ve anlaşılır kılma yolunda faaliyet göstermiştir.

Makalemizde Muallim Sadi'nin bu fikirle kaleme aldığı bir manzûme ele alınmıştır. Şair, Mevlâna'nın (ö.1273) Türkçe bir kıtasından alıntı yaparak yazdığı bu manzûmeyi, *Cerîde-i Süfîyye*'nin 8 Temmuz 1328 (21.7.1912) tarihli 54. sayısında yayınlamıştır. Şiirini, o tarihte Mevlevîlik tarikatının en üst makamında bulunan, aynı zamanda Türkçülük ve Türkçecilik akımının öncü kadrosu içinde yer alan Veled Çelebi'ye (1867-1953) ithaf etmiştir.

Bu sebeple yazımızda Veled Çelebi'nin kısa hayat hikâyesi, Türkçecilik hareketindeki yeri ve onun, Mevlâna'nın eserleri ve Türkçe şiirleri üzerindeki çalışmaları da değinilmiştir.

Diğer taraftan bu manzûme, ülkemizde bir yönden, büyük mütefekkir ve mutasavvıf Mevlâna Celâleddîn-i Rûmî'ye olan bakışı da yansıtmaktadır. Onun için Mevlâna'nın Anadolu'da yazılı edebiyatın gelişimindeki rolüne değinilmiş ve tazmin edilen kıtanın metni üzerinde bazı açıklamalar yapılmıştır.

Anahtar kelimeler: Muallim Sadi, Veled Çelebi, Türkçecilik, Mevlâna, Mevlevîlik

Muallim Sadi Bey's Poetry Written by Borrowing from a Turkish Verse of Mawlana

Abstract

Muallim Sadi Bey (1853-1916), one of the recent period writers, poets and educators, worked mostly in the Balkans, engaged in publishing activities,

* Araştırma makalesi/Research article Doi: 10.32330/nusha.1177092

** Doç. Dr. Kırıkkale Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Doğu Dilleri ve Edebiyatları Bölümü, e-posta: yakupsafak@hotmail.com Orcid: <https://orcid.org/0000-0001-6940-3893>

Makale Gönderim Tarihi: 19.09.2022

Makale Kabul Tarihi : 10.12.2022

NÜSHA, 2022; (55): 27-42

wrote his poems and writings, usually on religious, national, moral and social subjects; sometimes he expressed his views on education and training.

He is a person who uses Turkish in a simple and understandable way. In the Balkans, before the New Language Movement, he operated in strengthening the Turkish language through publication and in making it understandable.

In our article, a verse written by Muallim Sadi with this idea is discussed. The poet published this verse, which he wrote by borrowing from a Turkish verse of Mawlana (d.1273), in the 54th issue of *Ceride-i Sûfiyye* dated 8 July 1328 (21.7.1912). He dedicated his poem to Veled Chelebi (1867-1953), who was at the highest office of the Mawlawi sect at that time and who was also among the leading cadre of the Turkism and Turkishism movement.

For this reason, Veled Chelebi's short life story, his place in the Turkishism movement and his studies on Mawlana's works and Turkish poems are also mentioned in our article.

On the other hand, this verse also reflects the view of the great thinker and sufi Mawlana Celâleddîn-i Rûmî in our country in a way. For this reason, Mawlana's role in the development of written literature in Anatolia was mentioned and some explanations were made on the text of the borrowed verse.

Keywords: Muallim Sadi, Veled Chelebi, Turkishism, Mawlana, Mawlaviyah

Structured Abstract

Muallim Sadi Bey was born in Harput (Elazig) in 1853. He is a writer, poet and educator who lived in the 19th and 20th centuries. He completed his primary and secondary education in this city; he learned Arabic, Persian; later, he continued his education in Istanbul and started his civil service life as a "population clerk". He worked as a teacher of language, literature and writing, school director, police commissioner, prison director, editor-in-chief, district governor mostly in various parts of Rumelia. In 1912, he was taken prisoner in the Balkan War, somehow escaped and came to Istanbul 6 months later; and he died of a heart attack on 13.1.1916 in Izmir, where he was appointed as a teacher.

Apart from the aforementioned occupations, an important occupation of him is poetry, writing and publishing. In accordance with the environment and conditions of the Balkan geography, he wrote his poems and writings, generally on religious, national, moral and intellectual subjects; sometimes he expressed his views on education and training.

Although he used to write poems in a classical style, he used Turkish in a simple and understandable way. In the Balkans, before the New Language

Movement (1911), he operated in strengthening the Turkish language through publication and in making it understandable.

The problem of simplifying the Turkish language was of greater importance for the Balkans. The Ottoman schools here were neglected compared to other minority schools. For this reason, some devoted teachers were trying to strengthen Turkish and make it understandable through publication and to educate children in this way. Muallim Sadi Bey was one of them.

In our article, a verse written by the author with this idea is discussed. The poet published this verse, which he wrote by borrowing (tazmin) from a Turkish verse of Mawlana (d.1273), in the 54th issue of *Ceride-i Sûfiyye* magazine dated 8th July 1328 (21.7.1912). He dedicated his poem to Veled Chelebi (1867-1953), who was at the highest office of the Mawlawi sect at that time and who was also among the leading cadre of the Turkism and Turkishism movement. For this reason, in our article, Veled Chelebi's short life story, his place in the Turkishism movement and his works on Mawlana's works and Turkish poems are touched upon to some extent.

The verse quoted from Mawlana is on page 441 of the work called *Türk tarihi* (Turkish History) published by Necib Âsım Bey in Istanbul in 1316 (1900). The author wanted to evaluate this verse, which he probably encountered for the first time, by finding it meaningful for his ideals. The text of the verse in question is as follows:

Kiçkinen oğlan hey bize gelgil Dağdanan dağdan hey bize gelgil

Ay begi sensin, gün begi sensin Bî-meze gelme, bâ-meze gelgil

“The passing by boy, hey, come to us! Travelling from mountain to mountain hey, come to us. You are the moon lord, you are the day lord. Come to us not cheerless but cheerful!”

In his 12-verse Turkish written poem under the anapaest "Fâilün fa'lün fâilün fa'lün", the poet borrowed the 3rd and 4th verses from the poem recited by Mawlana and used them as;

Can gözüün silgil, sîneni delgil Hakk'ı bir bilgil, hak yolun sevgil

Hey bize gelgil, hey bize gelgil Bî-meze gelme bâ-meze gelgil

“Wipe your life eye, pierce your heart (with the pangs of love), know Allah as one, love the right way. Hey come to us, hey come to us! Come to us not cheerless but cheerful!”

Mawlana is a very important person whose life, ideas and works have left a deep mark on the cultural life of our society throughout history. As a matter of fact, Fuad Köprülü says that "it is a scientific fact that it would not be possible to understand the first Turkish works in Anatolia without knowing Mawlana thoroughly." As such, the fact that Mawlana included Turkish words, phrases, verses and couplets in his works and that this tendency was later increased and continued by his son Sultan Veled are important for the development of our written literature in Anatolia. In addition, the influence of Mawlana on the masnavi poets of this period, Yunus Emre, Gülşehrî and Aşık Pasha, who followed Mawlana and Sultan Veled is evident.

Although Mawlana's *Dîvân-ı Kebîr*, which consists of about 40 thousand couplets, is mostly written in Persian, there are quite a few Arabic poems and couplets and a small number of Turkish and Greek couplets, verses, phrases and words.

In our article, the two-couplet verse transmitted from Mawlana is found in the 3rd volume of *Dîvân-ı Kebîr*, which was published by the Iranian scholar Bediuzzaman Furûzanfer in 1957-1967 with the scientific method; it is located at the beginning of the gazel numbered 1362. The work was translated into Turkish by Abdülbaki Gölpınarlı on the basis of the manuscript registered in the Department of Manuscript Books of Konya Mawlana Museum Library with the numbers 68 and 69 (1957-1974); in 2012, this manuscript was also facsimiled. Apart from these two works, mentioned Mawlana's verse was also published by Veled Chelebi-Kilisli Muallim Rifat (1925), Şerefeddin Yaltkaya (1934), Mecdut Mansuroğlu (1954). In all these studies, there are some minor differences in the spelling and pronunciation of the words on the verse we are transcribing. In our article, these are shown comparatively.

On the other hand, this poem is a small document reflecting the place and importance of Mawlana Jalaluddin in our culture. Also, this poem is a document that will shed light on the efforts to simplify Turkish at the beginning of the 20th century.

Osmanlı Devleti'nin son zamanlarında yetişen yazar, şair, eğitimci ve idarecilerden biri olan Muallim Sadi Bey, 1853'te Harput (Elâzığ)'da doğmuştur. Babası Harputlu âlim ve mutasavvıflardan Hacı Hâfız Yusuf Efendi'dir. Sadi, ilk ve orta tahsilini doğduğu şehirde yapmış; Arapça, Farsça öğrenmiş; daha sonra öğrenim hayatına İstanbul'da devam etmiş; nihayet burada nüfus kâtibi olarak memuriyet hayatına atılmıştır. Fakat çalışma hayatı ekseriyetle Rumeli'nin muhtelif yerlerinde dil, edebiyat ve yazı öğretmenliği, okul müdürlüğü, polis komiserliği, hapisane müdürlüğü, kaymakamlık gibi görevlerle geçmiştir. Kosova'ya bağlı Seniçe Livâsı tahrîrât müdürü iken Ekim 1912'de baş gösteren Balkan Harbi'nde esir düşmüş, bir şekilde kurtularak 6 ay sonra İstanbul'a gelebilmiştir. Oradan İzmir Dârü'l-Muallimât'ına öğretmen

olarak atanan Muallim Sadi, burada 13.1.1916 tarihinde kalp krizinden vefat etmiştir. Mezarı İzmir’dedir.¹

Zikredilen meşguliyetler dışında, onun önemli bir uğraşı da şairlik, yazarlık ve yayıncılıktır. Balkan coğrafyası ortam ve şartlarına uygun olarak şiir ve yazılarını, genellikle dinî, millî, ahlâkî, ictimâî konularda kaleme almış; bazen de eğitim ve öğretimle ilgili görüşlerini dile getirmiştir. O, “taşranın ‘Hâce-i Evveli’ gibi çalışmıştır. Şiir ve yazılarında, bu yolun öncülerinden Şinasi’nin, Namık Kemal’in izleri görülür.”²

İhsan Sunguroğlu’nun tesbitine göre o, Tercümân-ı Hakikat gazetesinde ‘Deli Şair’ müstearıyla şiirler yayınlamış, Selânik’te *Gonca-i Edeb* ve Üsküp’te *Yıldız* adıyla iki edebî mecmua çıkarmış, *Açık Türkçe* ismiyle alfabeye dair bir risale neşretmiş; daha sonra Muallim Sadi imzasıyla *Cerîde-i Sûfiyye*’de dinî ve felsefî birçok şiirler yazmıştır. Önceleri klâsik tarzda şiirler yazan şair, 1895’ten sonra manzûmelerini sade Türkçe ile kaleme almıştır. Muallim Sadi’yi tanyan değerli isimlerin beyanına göre o, muallimlik sıfatını hakkeden, metîn ve âşikâne şiirleri olan, Türkçe’yi yalın ve anlaşılır şekilde kullanan bir zattır.³

1911’de Yeni Lisan hareketiyle ivme kazanan Türkçe’nin sadeleştirilmesi sorunu, Balkanlar için daha büyük bir önem arz ediyordu. Buradaki Osmanlı mektepleri, diğer azınlık okullarına göre ihmal edilmiş durumdaydı. Onun için bazı fedakâr öğretmenler, yayın yoluyla Türkçeyi güçlendirmeye ve anlaşılır kılmaya, çocukları bu yolda eğitmeye gayret gösteriyorlardı. İşte bu münevverlerden biri de etrafındaki gençleri yazı ve şiir yazmaya teşvik eden, onlar için şiirler, hikâyeler, makaleler kaleme alan Muallim Sadi idi. Nitekim Cumhuriyet dönemi Maarif vekili Hasan Âli Yücel, onun faaliyetlerini takdir ederek, çalışmalarını “Yeni Lisan Hareketi öncesinde, Türkçe’nin sadeleştirilmesi yolunda atılan etkili bir adım” olarak nitelendirmekte; duru ve güzel Türkçe ile yazdığı manzûmeleri övmektedir.⁴

Muallim Sadi Bey’e izâfe edilen bir eser üzerine yapılan bir çalışmada, onun eserleri hakkında şu değerlendirme yapılmıştır:

“Çağdaşı olduğu ve bizzat görüştüğü Merhum İbnü’l-Emin Mahmud Kemal’e birçok kere istediği terceme-i hâlini vermemiş olması hayatı hakkındaki bilgilerimizi sınırlandırmaktadır.⁵(...) Harputlu şair Sa’dî’nin, kaleme aldığı eserlerini tamamen toplayabilme imkânımız olsaydı, bugün üzerinde konuşabileceğimiz çok kıymetli bir esere sahip olabilirdik. Ne yazık ki günümüze ulaşabilen kaynaklarda, velûd bir şahsiyet olarak bildiğimiz Muallim Sa’dî’nin eserlerine yer verilmediğinden ilmi mirası tam olarak bilinmemektedir.”⁶

Yazımıza konu olan şiir de Muallim Sadi'nin arzedilen anlayışla ve sade Türkçe ile kaleme aldığı bir manzûmedir. Şair, Mevlâna'nın Türkçe bir kıtasından alıntı yaparak (tazmin) yazdığı bu manzûmeyi, *Ceride-i Süfiyye*'nin 8 Temmuz 1328 (21.7.1912) tarihli 54. sayısında yayınlamıştır.⁷ Kısa takdim yazısından anlaşıldığı kadarıyla, Mevlâna'nın belki de ilk kez karşılaştığı bu kıtası, onu heyecanlandırmış; muhtemelen hem idealleri için anlamlı bir malzemeyi değerlendirmek istemiş, hem de onu, zikredilen tarihte çelebilik makamında bulunan Veled Çelebi (1867-1953) gibi bir zat ile muhâbereye vesile görmüştü.

Şiirin yayınlandığı tarihlerde çok sıkıntılı bir dönemden geçen ülkemizde, İttihat ve Terakkî Cemiyeti'nin öncülüğünde İkinci Meşrûtiyet ilân edilmişti (23.7.1908). Sultan II. Abdülhamid görevinden alınarak Mevlevilik tarikatine mensup olduğu bilinen Sultan Reşad (Sultan V. Mehmed) 27.4.1909 tarihinde tahta geçirildi. Konya Mevlâna Dergâhı Postnişini II. Abdülhalim Çelebi tarafından kendisine kılıç kuşatıldı. Ancak daha sonra Abdülhalim Çelebi görevinden alınarak 5.7.1910 tarihinde yerine Veled Çelebi tayin edildi. İstanbul yazar ve şairleri arasında bulunan Veled Çelebi de Türkçülük ve Türkçecilik akımının⁸ önde gelen şahsiyetlerindendi. Bu yolda birçok eser, yazı, şiir kaleme almış, faaliyetlere katılmış birisiydi. 1890-1908 yılları arasında Dâhiliye Nezâreti Matbûat-ı Dâhiliye Kalemî'nde sansür görevlisi olarak çalışmış, Meşrûtiyet'in ilânıyla birlikte memuriyetten ayrılmıştı.⁹

Nitekim Veled Çelebi, hatıralarında şu bilgileri vermektedir:

Türkiye'de 1908 tarihinde İkinci Meşrutiyet ilân edilmişti. Bu sıralarda Yusuf Akçura beni ziyarete gelerek gayr-i siyasî, surf harsî mahiyette bir Türk Cemiyeti teşkilini teklif etti. Bana da rehber olmağımı ricada bulundular; razı oldum. Bu şekildeki temaslardan sonra, aynı senenin sonuna doğru Mekteb-i Mülkiye Müdürü Celâl Bey'in odasında bir toplantıda 'Türk Derneği' adlı ilmî bir cemiyet doğdu. Türk Derneği'nin (kurucuları) Ahmed Midhat Efendi, Emrullah Efendi, Necip Asım, Bursalı Tahir, Korkmazoğlu Celâl Bey, Akçuraoğlu Yusuf, Müverrih Ârif Bey, Akyiğitoğlu Musa Bey, Fuad Raif Bey, Rıza Tevfik, Ferid Bey ve bir de bendim. Bunların hepsini ben davet etmiştim. Bu cemiyet, Türk Derneği adlı bir de mecmua neşretti. Bu mecmua uzun sürmedi. Ben Konya büyük çelebiliğine tayin olundum. Birkaç arkadaş memuriyetle İstanbul'(dan) ayrılmıştı. Fakat Türk Derneği yerine Türk Yurdu adlı bir mecmua neşredildi.¹⁰ 1911 yılında Türk Yurdu mecmuasının ilk sayısı neşredildi. Bir yıl sonra da (25 Mart 1912'de)¹¹ "Türk Ocağı" kuruldu. Bütün Türkçüler Ocak'ta toplandık. Ben de Türk Dili sahasında milletçe faydalı olmak yolunda durmadan çalıştım.¹²

Diğer taraftan dış devletlerle olan sıkıntılı durumlar ve Balkanlardaki karışıklık devam ediyordu. Nitekim 1911 sonlarında İtalya ile Trablusgarp Savaşı, Ekim 1912’de de Balkan Savaşları yapıldı. Birinci Balkan Savaşı, kayıplarla hüznün verici bir şekilde Mayıs 1913’teki Londra Antlaşmasıyla sona erdi. Ancak huzursuzluklar, bir süre daha devam etti. Nihayet 1914’te Birinci Dünya Savaşı başladı.¹³

Dolayısıyla Muallim Sadi’nin, aşağıdaki ifadesinden de anlaşılacağı üzere Veled Çelebi ile gıyaben veya vicâhen tanıştıkları muhakkaktı. Ancak bu ilişki hakkında daha fazla malûmat sahibi değiliz.

Cerîde-i Süfiyye’nin 54. sayısının ilk sayfasında, çerçeve içerisinde kısa bir ithaf ve izahla birlikte nakledilen 12 kıtalık manzûme şöyledir:

“REŞÂDETLÜ ÇELEBİ EFENDİ HAZRETLERİ’NE

Pîr-i celîl-i Mevlevî, sâhib-i Mesnevî, Mevlânâ-yı Rûmî kuddise sırruhû efendimiz hazretlerinin Türkçe kıymetdar eş’ârından olan şu:

دغدنن دغدن هی بزه کلکل کچکنن اغلن هی بزه کلکل
بیمزه کلاما، بامزه کلکل آی بکی سنسن، کون بکی سنسن

(Kiçkinen oğlan hey bize gelgil Dağdanan dağdan hey bize gelgil
Ay begi sensin, gün begi sensin Bî-meze gelme, bâ-meze gelgil)

kıt’a-i nâdirelerini, *Türk târihi*’nde gördüm.¹⁴ Hazret-i Pîr Efendimiz’in rûhâniyyet-i kudsiyelerine sığınarak teberrüken ve teyemmünen ber vech-i âtf tazmin cür’et-i küstâhânesinde bulundum.¹⁵ Yazabildiğim şu on iki beyti¹⁶, huzûr-ı âlî-i reşâdetpenâhîlerine takdim şerefiyle arz-ı mübâhât eylerim, efendim hazretleri.

TAZMİN

Can gözün silgil, sîneni delgil Hakk’ı bir bilgil, hak yolun sevgil
Hey bize gelgil, hey bize gelgil Bî-meze gelme bâ-meze gelgil

Sinemiz tahtın, zikrimiz rahtın Necm-i Hak bahtın, nerm dil sahtın
Hey bize (gelgil, hey bize gelgil Bî-meze gelme bâ-meze gelgil)

Merd-i meydânız, vird-i Sübhânız Verd-i handânız, derde dermânız

Hey bize (gelgil, hey bize gelgil) Bî-meze gelme bâ-meze gelgil)

Postumuz cevşen, kalbimiz rûşen Gönlümüz gülşen, bî-gamız pür-şen

Hey bize (gelgil, hey bize gelgil) Bî-meze gelme bâ-meze gelgil)

Devrimiz dâim, leylimiz kâim Rûhumuz sâim, göz açık nâim

Hey bize (gelgil, hey bize gelgil) Bî-meze gelme bâ-meze gelgil)

Hâne ber dûşuz, biz kefen-pûşuz Gerçi mey-nûşuz, sanma ser-hoşuz

Hey bize (gelgil, hey bize gelgil) Bî-meze gelme bâ-meze gelgil)

Sohbet istersen, halvet istersen Devlet istersen, vahdet istersen

Hey bize (gelgil, hey bize gelgil) Bî-meze gelme bâ-meze gelgil)

34 Bizde ney mey var, bizde heyhey var Bizde yâ Hay var, bizde her şey var

Hey bize (gelgil, hey bize gelgil) Bî-meze gelme bâ-meze gelgil)

Dinle bir nâyı, olma hercâyî Aç muammâyı, anla Mevlâ'yı

Hey bize (gelgil, hey bize gelgil) Bî-meze gelme bâ-meze gelgil)

Mesnevî candır, câna cânandır Kenz-i irfandır, mağz-i Kur'an'dır

Hey bize (gelgil, hey bize gelgil) Bî-meze gelme bâ-meze gelgil)

Nâydan doydum, bir sadâ o'ydum Bağrımı oydum, cân u ser koydum

Hey bize (gelgil, hey bize gelgil) Bî-meze gelme bâ-meze gelgil)

Dinleyin yâ hû, inleyin yâ hû Sadi-yi hak-gû, zikreder hû hû

Hey bize gelgil, hey bize gelgil) Bî-meze gelme bâ-meze gelgil)

Muallim Sa'dî"

Yukarıda nakledilen kıtanın yer aldığı *Türk tarihi* adlı eser, zikrettiğimiz gibi Necib Âsım, tarafından İstanbul'da 1316 (1900) yılında yayınlanmıştır. Necib Âsım Bey, *Türk Tarihi*'nin 439. sayfasında Veled Çelebi ve Kilisli Muallim Rifat'ın İstanbul'da 1341 (1925) yılında neşrettikleri *Dîvân-ı Türkî-i Sultan Veled*'e atıf yapmış; bu eserin 102-106. sayfalarındaki bilgileri ve Mevlâna'nın şiirlerini kendi eserine (s. 439-443) aynen almış¹⁷ ve şu izahı yapmıştır:

“Zamanımızda Türkçe dillerinde rûsûh-ı fevkalâdesi malûm olan Veled Çelebi Efendi Hazretleri, vukû bulan niyâz-ı fakîrâne(ye) mebnî cedd-i büzürgvâr-ı vâlâları Hazret-i Celâleddîn-i Rûmî ile Cenâb-ı Sultan Bahâeddin Veled'in Türkçe âsârını, bir risâlede cem'e himmet buyurmuşlardır. Veled Çelebi Efendi biraderimiz, bu risâlelerinde şöyle buyuruyor.”

Veled Çelebi ise *Dîvân-ı Türkî-i Sultan Veled*'in mukaddimesinde konuya şöyle değinmektedir:

Hazret-i Mevlâna'nın, Sultan Veled Hazretleri'nin Türkçe şiirlerine, pek küçükken Konya'da Dergâh-ı Şerîf'e mülâsık Sultan Veled Medresesi'nde henüz tahsilde iken muttali' olmuştum. İstanbul'a geldiğimde Ahmed Midhat Efendi, Muallim Nâcî, Necib Âsım Bey gibi esâtize ile mülâkâtımda onların da bu şiirlere büyük bir alâka gösterdiklerini, târîh-i edebiyât, ilm-i lisan noktasından bunların cem' ü neşrini arzu ettiklerini anlamış bulunuyordum. Hâfız-ı Mesnevî derecesinde Mesnevî-i Şerîf'le mütevaggil bulunan Nâci merhum, “Aynı zamanda Fârisî bilmeyen muhibbân (u) âşıkân Cenâb-ı Mevlâna ve ibn-i Mevlâna'nın meslek-i tasavvûfîlerinden ve maârif-i lâhûtîlerinden de bir nümûne görmüş olurlar” fikrini ilâve eylemişti.¹⁸

Mevlâna'nın yazımızın başında zikrettiğimiz kitasına gelince, öncelikle şunu belirtmeliyiz ki Mevlâna, hayatı, fikirleri ve eserleriyle tarih boyunca toplumumuzun kültür hayatında derin tesir bırakmış çok önemli bir zattır. Fuad Köprülü, “Mevlâna'yı iyice bilmeden Anadolu'daki ilk Türk eserlerini anlamanın mümkün olamayacağını ilmî bir gerçek” olduğunu söyler.¹⁹

Bir diğer edebiyat tarihçemiz Âgâh Sırrı Levent bu konuda şu önemli tespiti yapar: “Mevlâna'yı incelemeyen Türk tasavvuf edebiyatı anlatılamaz. Kaldı ki, Mevlâna'nın -Fars diliyle de olsa- yazdığı Mesnevî'de aşılamağa çalıştığı düşünce ve temsil ettiği ruh öylesine Türk'tür ki, bu esere geniş bir yer ayırmadan Türk kültür hayatı açıklanamaz.”²⁰

Aynı şekilde Abdülkadir Karahan da “Mevlâna’yı tanımadan Anadolu Türk Edebiyatının gelişmesini ve serpilmesini hakkında anlamak ve yorumlamak kolay değildir.” der.²¹

Böyle olunca Mevlâna’nın, eserlerinde Türkçe kelime, ibâre, mısra ve beyitlere yer vermesi, bu eğilimin daha sonra oğlu Sultan Veled tarafından artırılarak sürdürülmesi, yazılı edebiyatımızın Anadolu’daki gelişimi açısından önem arz etmektedir. Ayrıca onları takip eden Yunus Emre, Gülşehrî ve Âşık Paşa’da ve bu dönemin mesnevi şairleri üzerindeki Mevlâna’nın etkisi aşikârdır.

Mevlâna Celâleddîn-i Rûmî’nin (1207-1273) gazel, terki-i bend ve rubailerini ihtivâ eden *Dîvân-ı Kebîr*, şiiirlerin vezinlerine göre tanzim edilmiş büyük bir eserdir. Eserin bilimsel metni İranlı değerli âlim Bedüzzaman Furûzanfer tarafından, 1957-1967 yıllarında neşredilmiş; Türkçe’ye Abdülbaki Gölpınarlı tarafından, Konya Mevlâna Müzesi Kütüphanesi Müzeli Yazma Kitaplar Bölümü’nde 68 ve 69 numara ile kayıtlı yazma esas alınarak (1957-1974) tercüme edilmiştir.²² 768-770/1367-1368 tarihinde Hasan b. Osman tarafından istinsah edilen bu yazmanın 2012 senesinde tıpkıbasımı da gerçekleştirilmiştir.²³

Yaklaşık 40 bin beyitlik *Dîvân-ı Kebîr*, büyük çoğunlukla Farsça yazılmış olmakla birlikte içerisinde epeyce miktarda Arapça şiir ve beyit, az sayıda da Türkçe ve Rumca beyit, mısra, ibare ve kelimeler bulunmaktadır. Türkçe şiirler ve ibareler üzerinde de bazı çalışmalar yapılmıştır.²⁴

Mevlâna’dan nakledilen iki beyitlik kıta, Furûzanfer’in neşrettiği *Dîvân-ı Kebîr*’in III. cildinde mevcuttur.²⁵ Yalnız orada 1362 numaralı, 7 kıtalık Arapça-Farsça-Türkçe mülemma manzûmenin başındaki ilk kıta olarak yer almıştır. Yani 14 beyitlik bu manzûmenin ilk iki beyti Türkçe’dir. Gölpınarlı’nın tercümesine esas aldığı yazmada da durum aynıdır. Fakat Gölpınarlı, tercümesinde “İki beyitten ibaret olan bu şiir, Türkçedir.” açıklamasını yaparak onu müstakil, kalan kısım ayrı bir manzûme olarak vermiştir.

Gölpınarlı’nın tercümeğe esas aldığı yazmada harekeli olan Farsça metin şöyledir:²⁶

كَلِكِلْ دَعْدَن دَعْدَا هِي كَزَه كَلِكِلْ كَجِكِنَن اُغْلَن هِي بَزَه كَلِكِلْ
بِيْمَزَه كَلِمَا بَاْمَزَه كَلِكِلْ اَي بَكِي سَنَسِيْن كُن بَكِي سَنَسِيْن

Mütercimimin yorumuna göre okunuşu şöyle olmalıdır:

Giçkinen oğlan hey bize gelgil

Dağdan dağda hey geze gelgil
 Ay begi sensin gün begi sensin
 Bî-meze gelme bâ-meze gelgil

Gölpınarlı, ibareyi bugünkü Türkçe'ye şöyle aktarmıştır: “Geçip giden oğlan, hey sen bize gelgil, sen bize gelgil. Dağdan in, dağdan, hey geze-gelgil. Ay beyi de sensin, gün beyi de sen. Tatsız-tuzsuz gelme; tatlı-tatlı gelgil.”²⁷

Furûzânfer neşrinde, Farsça metin aynı şekildedir; yalnız “gelme” kelimesinin sonunda elif değil, he harfi vardır. Ayrıca yayınlanan metnin ilk kelimesinde imlâ hatası bulunmaktadır.²⁸

Mevlâna ve Sultan Veled'in Türkçe şiirleri üzerine değerli çalışmaları bulunan Mecdut Mansuroğlu'nun yayınladığı Farsça metin, yukarıdaki gibidir. Sadece “gelme” kelimesinin sonunda elif değil, he harfi vardır. Ayrıca 2. mısranın başındaki “Dağdan dağda” ibâresi onun yayınladığı Farsça metinde de böyle olduğu halde, yeni harfli metninde “Dağda dağda” şeklinde yer almıştır. Mansuroğlu metni şöyle nakletmiştir:

Giçkinen oğlan, hey bize gelgil!
 Dağda dağda hey geze gelgil!
 Ay bigi sen sen, gün bigi sen sen;
 Bîmaza gelme bâmaza gelgil!

“Küçücük oğlan, hey bize gel! Dağdan dağdan hey gezerek gel! Ay gibisin, gün gibisin; tatsız (neşesiz) gelme, tatlı (neşeli) gel!”²⁹

Görüldüğü gibi metinler ve okuyuşlar arasında bazı küçük farklar göze çarpmaktadır. Mansuroğlu'nun verdiği nüsha farklarına göre 2. mısranın başındaki “dağdan” kelimesi, bazı yazmalarda “dağdanın” veya “dağdanan” şeklindedir. Onun için Veled Çelebi'nin mezkûr eserinde 2. mısra “Dağdanan dağdan hey geze gelgil” biçimindedir. Yaltkaya ise 2. mısrayı “Dağdan dağdan hey bize gelgil” şeklinde okumuştur.³⁰ (s. 160) Muallim Sadi'nin adı geçen dergide yayınlanan şiirinde nakarat olarak tekrarlanan 2. mısra da “Dağdanan dağdan hey bize gelgil” şeklindedir. Çünkü Necib Âsım'ın *Türk Târîhi*'nde (s.439) bu şekilde geçmektedir. Yine 3. mısradaki “begi” yahut “bigi” kelimesinin okunuşu da tereddüte sebep olmuştur. Necib Âsım ve Veled Çelebi kelimeyi “begi” diye okurken, Mansuroğlu “bigi” şeklinde okuyup yorumlamıştır. Gölpınarlı ve Yaltkaya ise her iki şekilde de okunabileceğini belirtmişlerdir. Keza kıtanın ilk kelimesi de bazılarınca “giçkinen” veya “kiçkinen” okunmuş; Mansuroğlu ve Yaltkaya bu kelimeye küçük, oğlan manası verirken Gölpınarlı, geçip giden manasını vermiştir.

Furûzanfer'in neşrettiği 1362 nolu bu gazelin vezni, Mütekârib Bahri'ne ait olup "Fa'lü feülün fa'lü feülün"dür. Nitekim Mansuroğlu da vezni böyle göstermiştir.³¹ Kolaylık olması için "Müfteilâtün müfteilâtün" diye de takti edilir. Söz konusu gazelde "Fa'lü feülün"ler, sekte yapılarak arada bir "Fa'lün fa'lün"e dönüşmektedir. Kanaatimizce Muallim Sadi Bey, manzûmenin tamamını görmediğinden ve mezkûr kıtadan vezin tam olarak anlaşılmadığından, şiirin kalıbını imâle ile "Fâilün fa'lün fâilün fa'lün" şeklinde değerlendirmiş ve kendi manzûmesini de bu vezinle kaleme almıştır.

Bu hususta son olarak şunu da belirtelim ki zikrettiğimiz kaynakların çoğunda yer alan Farsça-Türkçe mülemma bir gazelin 1.ve 3.beyitleri de Türkçe'dir ve benzer muhtevadadır. Bu gazel de Furûzanfer neşrinde mevcuttur.³² Mansuroğlu bu beyitleri şöyle nakletmiş ve yorumlamıştır:

كجكنن اغلن اوديا كلکل يول بولمسک دغدغ کزکل

اول چجکی کم یازده بلدک کمسیه ورما خصمنا ورکل

"Geçkinen oğlan, odaya gelgil!

Yol bulamazsan, dağ dağ gezgil!

Ol çiçeği, kim yazıda buldun

Kimseye verme, hısmuna vergil!"

"Küçücük oğlan odaya gel! Yol bulamazsan, dağ dağ gez! Ovada bulduğun çiçeği kimseye verme, yakınına ver!"

Gölpınarlı ise bugünkü dille şöyle ifade etmiştir: "A geçip giden oğlan, odaya gelgil; yolu bulamazsan dağdan dağa gezerek gelgil. (...) Yazıda bulduğun o çiçeği kimseye verme, düşmanına vergil."³³

Sonuç

Sonuç olarak, yakın dönem yazar şair ve eğitimcilerinden Muallim Sadi Bey (1853-1916) daha çok balkanlarda görev yapmış, bu coğrafyanın ortam ve şartlarına uygun olarak yayın faaliyetlerinde bulunmuş, şiir ve yazılarını, genellikle dinî, millî, ahlâkî, ictimâî konularda kaleme almış; bazen de eğitim ve öğretimle ilgili görüşlerini dile getirmiştir.

O, Türkçe'yi sade ve anlaşılır şekilde kullanan bir zattır. Balkanlarda, Yeni Lisan Hareketi öncesinde yayın yoluyla Türkçe'yi güçlendirme ve anlaşılır kılma, çocukları bu yolda eğitime gayretinde olan fedakâr öğretmen ve aydınlar arasında yer almıştır.

Makalemizde Muallim Sadi'nin bu şuurla ve sade Türkçe ile kaleme aldığı bir manzûme ele alınmıştır. Şair, Mevlâna'nın Türkçe bir kıtasından alıntı

yaparak (tazmin) yazdığı bu manzûmeyi, o tarihte çelebilik makamında bulunan, aynı zamanda Türkçülük ve Türkçecilik akımının öncü kadrosu içinde yer alan Veled Çelebi'ye (1867-1953) ithaf etmiş; şiiri *Cerîde-i Sûfiyye*'nin 8 Temmuz 1328 (21.7.1912) tarihli 54. sayısında yayınlamıştır. O sebeple yazımızda Veled Çelebi'nin kısa hayat hikâyesi, Türkçecilik hareketindeki yeri ve Mevlâna'nın Türkçe şiirleri üzerindeki çalışmalarına da değinilmiştir. Ancak açık ve yalın bir üslûpla yazılmış olan manzûmenin muhtevâsına daha fazla girilmemiştir.

XX. yüzyılın başlarında Türkçe'yi sadeleştirme çalışmalarının bir nümûnesi olan bu manzûme, ülkemizde bir yönden büyük mütefekkir ve mutasavvıf Mevlâna Celâleddîn-i Rûmî'ye olan bakışı da yansıtmaktadır. Onun için Mevlâna'nın Anadolu'daki yazılı edebiyatın gelişimindeki rolüne değinilmiş, tazmin edilen kıtanın metni üzerinde bazı açıklamalar yapılmıştır.

Muallim Sadi Bey'in manzûmesi, küçük de olsa XX. yüzyılın başlarında Türkçe'yi sadeleştirme çalışmalarına ışık tutacak bir belge hüviyetindedir.

Kaynakça

- Cehremî, İ.H. – Bahtiyârî, Ş.R. – Neyyirî, M.Y. (1394 hş.), “Ber-resî-i nüsha-şinâsî ve sebk-şinâsî-i eş'âr-i Türkî-i Mevlânâ”, *Âyine-i Mîrâs*, (Şehrîver, S.56, s.47-76).
- Değirmençay, V. (2014). *Fünûn-i belâgat ve sinâât-ı edebî*, Ankara: Aktif Yayınevi.
- Durmuş, İ. (2011). “Tazmin”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm ansiklopedisi*, (XL, s. 204-206), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Gümüş, O. (2019). *Edebiyatımızda berceste mısralar ve Harputlu Sa'dî'nin berceste mısralara dair eseri* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.
- Hanioglu, M.Ş. (2012) “Türkçülük”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm ansiklopedisi* (XLI, s. 553), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- İnal, İ.M.K. (1970). *Son asır Türk şairleri*, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- İzbudak, V.Ç. (2009). *Tekke'den Meclis'e sıra dışı bir çelebinin anıları* (Y. Şafak-Y. Öz, Neşr.), İstanbul: Timaş Yayınevi.
- Karahan, A. (1989). “Mevlâna'nın dünya ve hayat görüşü ve bunun Türk, İran ve Urdu edebiyatlarındaki etkileri”, *III. Millî Mevlâna Kongresi*, (s. 27-36), Konya: Selçuk Üniversitesi Yayınları.
- Köprülü, F. (1981). *Türk edebiyatında ilk mutasavvıflar*, 4.bs., Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.

- Küçük, C. (1992). “Balkan Savaşı”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm ansiklopedisi* (V, s. 551-554), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Levend, A.S. (1984). *Türk edebiyatı tarihi I*, 2. bs., Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Mansuroğlu, M. (1954). “Mevlâna Celâleddin Rumi’de Türkçe beyit ve ibareler”, *Türk dili araştırmaları yıllıkı belleten*, (s. 207-220), Ankara.
- Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî (1336-1346 hş.). *Külliyât-ı Şems yâ divân-ı kebîr*, I-IX, nşr. Bedüzzaman Furûzanfer, Tahran: Emîr-i Kebîr Yayınları.
- Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî (1992). *Dîvân-ı kebîr*, I-VII (2.bs.), (A. Gölparlı, Çev.), Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî (2012). *Dîvân-ı kebîr* (Tıpkıbasım), I-II, (ed. Mustafa Çıpan, takdim ve fihrist: A. Karaismailoğlu), Ankara: PTT Genel Müdürlüğü Yayınları.
- M. Şerefeddin (1934). “Mevlânâ’da Türkçe kelimeler ve Türkçe şiirler”, *Türkiyat mecmuası* (S. 4, s. 111-168), İstanbul.
- Necib Âsım (1316). *Türk tarihi*, İstanbul: Matbaa-i Âmire.
- Özcan, R. (2016). “Üsküp’te Harputlu Bir Şair: Muallim Sadi’nin ‘Yıldız’ gazetesindeki şiirleri ve yazıları üzerine bir inceleme”, *Uluslararası Harput’a değer katan şahsiyetler sempozyumu, Elâzığ 14-16 Mayıs 2015 bildiriler*, Elâzığ: Fırat Ün. Harput Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları.
- Selçuk, B. (2020). “Muallim Sadi Efendi”, *Türk edebiyatı isimler sözlüğü*, <http://teis.yesevi.edu.tr>, Güncelleme Tarihi: 01.12.2020.
- Sunguroğlu, İ. (1959). *Harput yollarında*, İstanbul: Nurgök Matbaası.
- Şafak, Y. (2003). *Aruz Terimleri*, Konya: Saye Basımevi.
- _____, (2008). *Mevlâna ve Sultan Veled’in Türkçe şiirleri*, Konya: Konya Büyükşehir Belediyesi Yayınları.
- _____, (2015). *Mücâhidîn-i Mevleviyye kumandanı Veled Çelebi’den anılar, notlar, şiirler*, Konya: Konya Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları.
- Tâhirü’l-Mevlevî (1973). *Edebiyat lügatı*, İstanbul: Enderun Kitabevi.
- Tuncer, H. (2012) “Türk Yurdu”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm ansiklopedisi* (XLI, s. 551), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Veled Çelebi-Kilisli Muallim Rıfat (1341). *Dîvân-ı Türkî-i Sultan Veled*, İstanbul: Matbaa-i Âmire.

- ¹ Hakkında daha fazla bilgi için bkz. Selçuk, 2020, (s.1).
- ² Özcan, 2016, s.311.
- ³ Sunguroğlu, 1959, s.340.
- ⁴ Muallim Sadi hakkındaki bu değerli bilgi ve tespitler için bkz. Özcan, 2016, s.311 vd.
- ⁵ İnal, 1970, C.3, s.1533.
- ⁶ Gümüş, 2019, s.16.
- ⁷ Aşağıda görüleceği üzere, müellif manzûmenin başına da “tazmin” başlığını koymuştur.
- ⁸ Hanioglu, 2012, C.41, s.553.
- ⁹ Bkz. İzbudak, 2009, s.49-59, 108-111.
- ¹⁰ Tuncer, 2012, C.41, s.551.
- ¹¹ Metinde, yanlış olarak 12 Mart 1917 tarihi zikredilmektedir.
- ¹² Veled Çelebi'nin bu tarihten sonraki en önemli faaliyeti Konya Mevlâna Dergâhı postnişini iken (1910-1919) Birinci Dünya Savaşı'nda bir Mevlevî Taburu (daha sonra Alayı) teşkil edilmesi ve Suriye-Filistin Cephesi'nde 3,5 yıl kalmalarıdır. Yine bu dönemde o Mevlâna ve Sultan Veled'in eserleriyle yakından ilgilenmiş ve çeşitli çalışmalar yapmıştır. Bkz. İzbudak, 2009, s.154-155; Şafak, 2015, s.17 vd.
- ¹³ Küçük, 1992, C.5, s.551-554.
- ¹⁴ Zikredilen kıta Necib Âsım'ın, *Türk Tarihi'nde* (İstanbul, 1316, s.441) yer almaktadır: Krş. Veled Çelebi-Kilisli Muallim Rıfat, 1341, s.104-105. (Bu kıtanın dergide yayımlanan şekli harekesizdir ve aynen yukarıda naklettiğimiz gibidir. *Türk Tarihi*'ndeki ve *Dîvân-ı Türki-i Sultan Veled'deki* metin harekeli olduğundan, yeni harfli okunuşu, tarafımızdan bu hareketlere göre yapılmıştır.)
- ¹⁵ Bedîî sanatlardan sayılan tazmin, lügatte “bir şeyi başka bir şeyin içine koymak, ona dahil etmek” demektir. İstılahta ise “bir şairin, başka bir şaire ait bir mısraı (yahut) bir veya birkaç beyti kendi şiirinde zikretmesidir.” Alıntı yapılan söz, meşhur değilse, şairinin belirtilmesi gerekir. Bkz. Durmuş, 2011, C.40, s.204-206; Tâhirü'l-Mevlevî, 1973, s.150-151; Değirmençay, 2014, s.115-116.
- ¹⁶ Kanaatimizce şair, bu manzûmede kendisine ait olan kısmın 12 beyit olduğunu ifade etmektedir.
- ¹⁷ Veled Çelebi ve Kilisli Muallim Rıfat'ın hazırladığı *Dîvân-ı Türki-i Sultan Veled*, İstanbul'da 1341 (1925) yılında basılmıştır. Ancak Veled Çelebi, mukaddimede bu eserin uzun zaman yayın sahasına çıkmadan beklediğini ifade etmektedir. 1316 ve 1341 tarihlerini belki böyle yorumlamak mümkündür veya Necib Âsım Bey, Veled Çelebi'nin müsveddelerinden istifade etmiş olabilir.
- ¹⁸ Veled Çelebi-Kilisli Muallim Rıfat, 1341, s.4.
- ¹⁹ Köprülü, 1981, s.231.
- ²⁰ Levend, 1984, s.42-43.
- ²¹ Karahan, 1989, s.34.
- ²² Bk.Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, 1992.
- ²³ Bk.Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, 2012.

- ²⁴ Güvenilir kaynaklara göre Mevlâna'nın *Dîvân-ı Kebîr*'ndeki Türkçe mısra sayısı 21'dir. Ayrıca gerek bu eserinde gerekse *Mesnevî*'sinde birçok Türkçe kelime ve ibâreler bulunmaktadır. Bkz. Şafak, 2008, s.XIV.
- ²⁵ Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, 1336-1346 hş., C.3, s.162.
- ²⁶ Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, 2012, C.2, s.123^a.
- ²⁷ Krş. Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, 1992, C.7, s. 532, nu. L kafiyesi XXXIII. Mütercim, 3.mısra hakkında şu kanaati belirtmiştir: “Beki” sözü, “bigi” okunursa anlam, “sen ay gibisin, güneş gibisin” olur.
- ²⁸ Metnin yazma nüshalardaki durumu için bkz. Cehremî, İ.H.-Bahtiyârî, Ş.R.-Neyyirî, M.Y., 1394 hş., s.61-63.
- ²⁹ Mansuroğlu, 1954, s.209, 213; krş.Şafak, 2008, s.3.
- ³⁰ Yaltkaya, 1934, s.159-160.
- ³¹ Şafak, 2003, s.55; Mansuroğlu, 1954, s.213.
- ³² Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, 1378, gz.no: 1363.
- ³³ Mansuroğlu, 1954, s.214.